

ULUCAMI

Divriği
Ulucamii'nin
kuzey
cephesindeki
taçkapısı ile
Divriği
Dârüşşifâsı'nın
taçkapısı

miştir. Yapı üç eyvanlı, revaklı avlulu olup batı ve güney yönünde iki kat halinde düzenlenen bir plana sahiptir. Avlusunun üzeri örtülü olan yapının batı cephesinde dışa taşkın biçimde ele alınan taçkapısı plastik değeri yüksek, zengin kabarık bitkisel ve geometrik süslemeleriyle âbidevî bir görünüme sahiptir; iç içe yerleştirilen kalın silmelerin teşkil ettiği sivri kemerinden dolayı gotik prensipleri hatırlatmaktadır. Kapının üzerinde yer alan pencerenin önüne yerleştirilen süslü sütunçe pencerenin ikiz pencere şeklinde algılanmasını sağlamaktadır. Dikdörtgen bir alana oturan dârüşşifâda girişte yıldız tonoz örtülü kareye yakın bir mekân aynı zamanda iki yandaki beşik tonoz örtülü dikdörtgen mekânlara geçişi sağlar. Girişin karşısındaki eyvanlı revaklı avlu sekizgen kesitli dört sütuna oturan sivri kemerlerin taşıdığı tonozlarla örtülüdür. Avlu ortasında bulunan sekizgen havuzun üstüne isabet eden kısımda küçük bir aydınlık feneri mevcuttur. Eyvanların tonozları diğer birimlere göre daha itinalı bir işçilik sergilemektedir. Bu eyvanların iki yanında dikdörtgen planlı birer küçük mekân vardır. Girişin karşısındaki ana eyvanın duvarları zengin süslemeli olup güneyinde büyük bir tonozlu oda yer almaktadır. Kuzeyindeki kubbeli birim türbe olarak düzenlenmiştir. Camiye bir pencere ile açılan bu mekân dıştan piramidal bir külâhla örtülüdür. Türbe içerisinde üç sıra halinde dizilmiş on altı sanduka bulunmaktadır. Bunlardan firuze renkte altıgen çinilerle süslenen sandukanın Ahmed Şah'a ait olduğu kabul edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II: Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar*, İstanbul 1973, s. 29-37; *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifâsı* (haz. Yılmaz Önge v.dğr.), Ankara

1978; Doğan Kuban, *Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 1982, s. 59-64; a.mlf., *Divriği Mucizesi*, İstanbul 1999; Sevgi Kutluay, *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifâsı'nın Taş Süsleme Programı* (yüksek lisans tezi, 1988), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Aynur Durukan, "Divriği Ulu Camii ve Darüşşifâsı", *Dünya Mirasında Anadolu*, Ankara 1991, s. 222-231; a.mlf., "Divriği Ulu Camii Külliyesi", *Kültür ve Sanat*, I/2, Kayseri 1989, s. 46-52; T. Wöhrlin, *Divriği: Bir Cami ve Darü's-şifâ ile Karşılaşmalar* (trc. Ahmet Mumcu), İstanbul 1996; Ömür Bakırer, "Divriği Ulu Camisi ve Darüşşifâsı'nda Yapıdan Gelen İzlerin Düşündürdükleri", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler* (haz. Osman Eravşar), Konya 2001, I, 73-83; Necdet Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, İstanbul 2005, s. 156-161, 166-168, 239-386; Veli Ertan, "Divriği'de Ulu Cami", *TY*, V/321 (1966), s. 17-19.

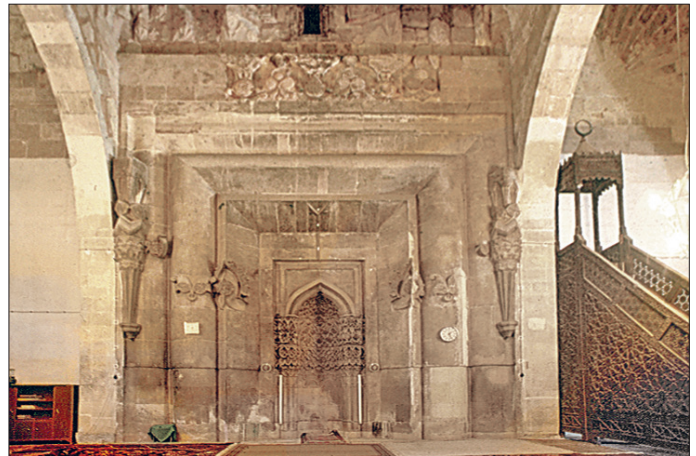

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

Diyyarbakır Ulucamii. Avluya bakan cephesinde sağda pencere üzerinde yer alan çiçekli küfî kitâbesine göre Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın emriyle 484'te (1091) yaptırılmıştır. Yapının aslı şehrin müslümanlar tarafından fethinden sonra kileseden çevrilen bir camidir. 509 (1115-16)

yılındaki deprem ve yangın yapıya büyük zarar vermiş, bunun üzerine tamamı yeniden inşa edilmiştir. Yapıda bir kısmı tarihli olmak üzere çok sayıda kitâbe mevcuttur. Bunlardan caminin yeniden inşa edildiği Büyük Selçuklu ve İnaloğulları devrine ait, tarihleri yazılı beş kitâbe şunlardır: Avlunun batı cephesinin alt katında 511 (1117-18), üst katında 518 (1124) tarihli kitâbeler, caminin avluya bakan cephesinde doğuda 550 (1155) tarihli, avlunun doğu cephesinde 557 (1162) tarihli kitâbeler. Minarede de 550 (1155) tarihli bir kitâbe bulunmakla birlikte bunun daha sonraki bir tamirde konduğu tahmin edilmektedir. İnaloğulları devrine ait biri avlunun doğu kapısı kemeri üzerinde, diğeri avlu girişinde pencere üzerindeki iki sütun arasında tarihsiz iki kitâbe daha vardır. Caminin Mimar Muhammed b. Selâme tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir. Avlunun doğusundaki iki kitâbede ise Mimar Hibetullah el-Gürgânî'nin adı geçmektedir. Uzun süren bu yeniden inşa aşamasından sonra yapı 735 (1334-35), 874 (1469-70), 935 (1528-29), 1124 (1712), 1266 (1850) ve 1304 (1886-87) tarihleri başta olmak üzere pek çok defa tamir görmüştür.

Kesme taş malzemeyle inşa edilen cami enine dikdörtgen planlıdır. Önünde büyük revaklı bir avlu bulunan yapıda harim mihraba paralel üç neflidir; nefler mihrap ekseninde neflerden daha yüksek ve geniş ele alınan bir transept ile dikine kesilmiştir. Her iki tarafta nefler kare kesitli pâyelere oturan beşer sivri kemerle bölümlenmiştir. Kemerlerin üzerinde daha küçük ikinci bir sıra kemer dizisi vardır. Neflerin ve transeptin üzeri içten ahşap tavanlı olup dışta iki tarafa meyilli ahşap çatılarla örtülmüştür. Yapı plan kuruluşu bakımından Şam Emeviyye Camii ile ya-

Divriği
Ulucamii'nin
mihrap
ve minberi

kın benzerlik göstermektedir. Caminin taş mihrabı geniş bir mukarnaslı çerçeve içine alınmıştır. Mihrap nişi beş kenarlıdır. Köşelerdeki hasır örgülü sütunçeler iyonik bitkisel desenli ve iki kademeli başlıklara sahiptir. Başlıkların hizasında nişi ahşap üzerine yazılmış bir âyet (el-Bakara 2/143) kuşağı çevreler. Üstte dilimli bir kemerle çevrelenen mukarnaslı kavsara vardır. Geç dönemde yenilenen taş minber sadedir. Ajurlu korkuluğu, dilimli kemerli açıklıkları yanında köşk kısmı üstte dilimli yüksek bir kubbe ile sonlanmıştır. Harimin kuzeyinde yer alan ahşap mahfilin tavanı kalem işleriyle süslenmiştir. Harimin doğu kısmında Şâfiîler için iki renkli taştan bir mihrap daha vardır. Ayrıca caminin avluya bakan cephesinde eksendeki ahşap mükebbirenin altında taştan, mukarnas dizili sade bir mihrap bulunmaktadır.

Caminin revaklı avlusu çeşitli yapılarla çevrelenmiştir. Avlunun batısındaki iki katlı cephe dikkat çekicidir. Yakınlarda bulunan antik bir tiyatrodan devşirildiği tahmin edilen süslemeli sütunlar, korint düzeninde sütun başlıkları ve asma dalı ile üzüm salkımlarının görüldüğü frizler bu cephede kullanılmıştır. Her iki katta devşirme malzeme arasına yerleştirilen kitâbe kuşakları ile başarılı bir kompozisyon meydana getirilmiştir. Bu cephe doğu yönünde muhtemelen kısmen devşirme, kısmen de devşirme malzemeye benzetilerek aynen tekrar edilmiştir. Burada ayrıca kabartma biçiminde aslan ve boğa figürleri işlenmiştir. Doğu kanadının üst katı kitaplık olarak düzenlenmiştir. Kuzeyde Mesudiye Medresesi önünde bir dizi revak avluya açılmaktadır. Diğer kısımda Os-

Diyarbakır
Uluçami

manlı onarımlarında son şeklini alan enine dikdörtgen şemada mihraba paralel üç nefli Şâfiîler Mescidi yer almaktadır. Avlu ortasındaki şadırvan sekizgen planlı ve 1266 (1850) tarihlidir. Sekizgen su hazneli şadırvan mermer sütunların taşıdığı piramidal çatı ile örtülüdür. Şadırvanın yanında kare planlı sekiz sütunun taşıdığı, yine piramidal çatı ile örtülü namazgâh vardır. Namazgâhın yanındaki havuzun cephelerinde abdest muslukları bulunur. Namazgâhla havuzun 1850'de yapıldığı bilinmektedir. Caminin minaresi kible duvarına bitişiktir ve eksendeki mihraba yakın konumdadır. Cami içinden bir kapı ile bağlantı sağlanan minarenin batı yönünde kapısı vardır. Koyu renkli taş malzemenin kullanıldığı minarede kareye yakın dikdörtgen planlı gövde silmelerle beş bölüme ayrılmıştır. Üstte şerefe altında iki renkli taş kullanımı ile bir hareket sağlanmıştır. Şerefeden yukarısı değişikliğe uğramış olup silindirik gövdeli ve külâhlıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şevket Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*, Ankara 1963, s.184-191; a.mlf., *Anıtları ve Kitâbeleri ile Diyarbakır Tarihi*, Ankara 1996, I, 271-292; Metin Sözen, *Diyarbakır'da Türk Mimari*, İstanbul 1971, s. 29-35, 73-75, 242-244; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 102-103; Orhan Cezmi Tuncer, *Diyarbakır Camileri: Mukarnas Geometri, Orantı*, Diyarbakır 1996, s. 38-44; Mahmut Akok, "Diyarbakır Ulu Cami Mimarı Manzumesi", *VD*, sy. 8 (1969), s. 113-119, plan 1-30, rs. 1-52.

AHMET ÇAKMAK

Edirne Eskicamii. Halk arasında Uluçami adıyla da bilinen Eskicamii'nin (Câmi-i Atik) yapımı 805 (1402-1403) yılında Emîr Süleyman Çelebi tarafından başlatılmış, 816'da (1413) Çelebi Sultan Mehmed tarafından tamamlanmıştır. Bedesten, medrese, muvakkithâne ve sebilden meydana

gelen yapı küçük bir külliye özelliği göstermekte ve çok birimli ulucamiler grubuna girmektedir. Avlusu bulunmayan camiye üç kapı ile girilmektedir. Batıdaki kapının üzerinde yer alan kitâbede yapının mimarı olarak Konyalı Hacı Alâeddin ile kalfa Ömer b. İbrâhim'in adları okunmaktadır.

Kesme taş malzeme ile inşa edilen kare planlı yapının üzeri dokuz kubbe ile örtülmüştür. Kubbeler, kare kesitli dört kalın pâyeye oturan sivri kemerlerle taşınmaktadır. Mihrap ekseninde sıralanan ve sekizgen kasnaklara oturan kubbeler geçiş mihraptan itibaren prizmatik üçgenler, mukarnas dolgulu tromplar ve sivri kemerli tromplarla, yuvarlak kasnaklı olan diğer kubbeler ise pandantiflerle sağlanmıştır. Orta sıradaki kubbeler Bursa Uluçamii'nde görüldüğü gibi daha yüksek ele alınmıştır. Girişteki sekiz dilimli kubbenin üzeri aydınlık feneriyle örtülüdür. Cami içinde 1020 (1611) yılında Filibeli Ramazan Ağa tarafından yaptırılan edirnekârî süslemeli ahşap mahfil bulunmaktadır. Özgün kalem işi süslemeleri bakımından zengin olan caminin iç ve dış duvarlarında hat sanatının örnekleri vardır. Mihrabın sağındaki duvarda Kâbe'den getirildiği rivayet edilen bir taş mevcuttur. Halk arasında Kâbe taşı diye anılan taş özellikle mübarek gecelerde ziyaret edilmektedir. Ayrıca mermer minberin yan yüzeylerinde ve basamaklarındaki geometrik bezeme oldukça ilginçtir.

Camide, II. Murad tarafından Edirne'ye davet edilen Hacı Bayrâm-ı Velî'ye ait vaaz kürsüsü yer almaktadır. Hâtırasına hürmeten bir daha kullanılmayan kürsünün halkın gözünde bir makam özelliği vardır. Mihrap eksenindeki mukarnaslı kavsaralı taçkapıda Çelebi Sultan Mehmed'in adını ve inşa tarihini veren Arapça mensur bir

Diyarbakır Uluçamii'nin planı

